

Äärellisulotteinen lineaarialgebra, kevät 2015.

Harjoitus 14.

Ratkaisuehdotukset.

Kuten yleensäkin sisätuloavaruuksien teoriassa, näissä harjoituksissa K tarkoittaa \mathbb{R} tai \mathbb{C} .

1. Olkoon L normaali operaattori äärellisulotteisessa K -sisätuloavaruudessa V . Oletetaan, että $L^{10} = L^8$. Osoita, että $L^3 = L$ ja että L on itseadjungoitu.

Ratkaisu: Riittää osoittaa vastaava tulos matriiseille. Olkoon $A \in M(n \times n; K)$ normaali matriisi, jolle pätee $A^{10} = A^8$. Tapauksessa $K = \mathbb{R}$ matriisi voidaan ajatella myös kompleksiarvoisena, joten voidaan olettaa, että $K = \mathbb{C}$. Tällöin matriisi on edelleenkin normaali ja sille pätee $A^{10} = A^8$. Proposition 4.50 nojalla A on diagonalisoituva normaalissa kannassa, mikä matriisien kielellä tarkoittaa sitä, että $A = UDU^{-1} = UDU^*$, missä U on unitaarinen ja D on diagonaalimatriisi. Tässä kumpikin matriisi U, D on yleisesti ottaen kompleksiarvoinen, koska Propositio 4.50 pätee vain kompleksisessä tapauksessa!

Koska $A^{10} = A^8$ ja matriisit A ja D ovat similaarisia, pätee yhtä hyvin $D^{10} = D^8$. Tarkka perustelu:

$$A^m = (UDU^{-1})^m = UD^mU^{-1}$$

kaikilla $m \in \mathbb{N}$, mistä seuraa, että

$$D^{10} = U^{-1}A^{10}U = U^{-1}A^8U = D^8.$$

Koska D on diagonaalimatriisi, se on muotoa

$$D = \begin{bmatrix} z_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & z_2 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & \dots & \dots & z_n \end{bmatrix}$$

joillakin $z_i \in \mathbb{C}$, $i = 1, \dots, n$. Tässä luvut z_i ovat itse asiassa matriisin A (kompleksiset) ominaisarvot. Tällöin

$$\begin{bmatrix} z_1^{10} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & z_2^{10} & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & \dots & \dots & z_n^{10} \end{bmatrix} = D^{10} = D^8 = \begin{bmatrix} z_1^8 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & z_2^8 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & \dots & \dots & z_n^8 \end{bmatrix},$$

mistä seuraa, että $z_i^{10} = z_i^8$ kaikilla $i = 1, \dots, n$. Tästä yhtälöstä (kompleksilukujen nollasääntö) seuraa, että joko $z_i = 0$ tai $z_i^2 = 1$. Kummassakin tapauksessa pätee $z_i^3 = z_i$. Näin ollen

$$D^3 = \begin{bmatrix} z_1^3 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & z_2^3 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & \dots & \dots & z_n^3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} z_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & z_2 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & \dots & \dots & z_n \end{bmatrix} = D,$$

mistä taas helposti seuraa, että $A^3 = A$. Jos A olikin alunperin reaalikertoiminen, tämä yhtälö pätee edelleenkin, kun se ajatellaan joukon $M(n \times n; \mathbb{R})$ alkiona. Näin ollen $A^3 = A$, joten myös $L^3 = L$ riippumatta kerroinkunnasta.

Koska yhtälön $z^2 = 1$ ainoat ratkaisut \mathbb{C} :ssä ovat luvut 1 ja (-1) , joista kumpikin on reaaliluku, edellisestä seuraa, että matriisin A kaikki ominaisarvot ovat itse asiassa reaalilukuja. Sama pätee kuvaukselle L . Propositioista 4.55 seuraa, että L on jopa itseadjungoituva.

Huomautus: tehtävän ratkaisussa nähdään tyyppillinen tapa, miten kompleksilukuja käytetään hyväksi sellaisissa ongelmissa, jotka koskevat reaalista tapausta. Nimittäin kun $K = \mathbb{R}$ normaali operaattori L ei a priori ole diagonalisoituva ortonormaalissa kannassa. Kuitenkin siirtymällä matriiseihin ja huomaamalla, että \mathbb{R} -kertoimiselle matriisille A sekä oletukset (normaali ja $A^{10} = A^8$), että johtopäätökset (itseadjungoitu ja $A^3 = A$) eivät riipu mitenkään siitä, minkä kunnan yli asia tarkastellaan - \mathbb{R} :n vai \mathbb{C} :n yli. Tästä syystä riittää tarkastella asia \mathbb{C} :n yli, jossa voidaan käyttää diagonalisoituvutta - joka ei pätsisi \mathbb{R} :n kerroinkunnan tapauksessa.

2. Olkoon

$$A = \begin{bmatrix} a & b \\ b & c \end{bmatrix}$$

reaaliarvoinen symmetrinen (2×2) -matriisi. Osoita, että se on positiivisesti definiiti jos ja vain jos $a > 0$ ja $\det A > 0$.

Ratkaisu: Matriisin A karakteristinen polynomi on

$$(\mathbf{X} - a)(\mathbf{X} - c) - b^2 = \mathbf{X}^2 - (a + c)\mathbf{X} + (a + c) + (ac - b^2).$$

Kuten Harjoituksen 9.2. ratkaisun kohdalla todettiin, tämän toisen asteen yhtälön kumpikin ratkaisu x_1, x_2 (matriisin A ominaisarvot) on reaaliluku, koska yhtälön $x^2 - (a + c)x + (ac - b^2)$ determinantti on

$$D = (a + c)^2 - 4(ac - b^2) = (a - c)^2 + 4b^2 \geq 0.$$

Tapauksessa $D = 0$ (joka on yhtäpitävä ehtojen $a = c$, $b = 0$ kanssa) kumpikin juuri on sama, $x_1 = x_2$, mutta tämä ei vaikuta johtopäätökseen.

Määritelmän mukaan A on positiivisesti definiiti jos kumpikin matriisin ominaisarvo x_1, x_2 on *positiivinen* reaaliluku. Periaateessa kumpikin luku voidaan ratkaista (matriisien kertoimien lausekkeena) toisen asteen yhtälön ratkaisukaavalla,

$$x_{1,2} = \frac{(a + c) \pm \sqrt{(a - c)^2 + 4b^2}}{2},$$

joten ratkaisujen merkit voidaan tutkia suoraan tästä kaavasta, mutta se vaikuttaa työläältä. Tästä syystä valitaan kätevä oikotie ja sovelletaan niin sanotuihin *Vietan kaavoihin*, jotka sanovat (toisen asteen polynomin tapauksessa), että jos toisen asteen kompleksikertoimiselle yhtälöllä $x^2 + ux + v = 0$ on ratkaisut x_1 ja x_2 , niin ne

toteutavat yhtälöt

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = -u, \\ x_1 x_2 = v. \end{cases}$$

Yksinkertaisin tapa todistaa tämä väite on huomata, että polynomien juurten teoriasta seuraa, että

$$x^2 + ux + v = (x - x_1)(x - x_2) = x^2 - (x_1 + x_2)x + x_1 x_2,$$

mistä Vietin kaavat seuravat, koska kompleksikertoimisen polynomifunktion kertoimet ovat yksikäsitteisiä (Harjoitus 10.5, \mathbb{C} on ääretön kunta). Huomaa, että kaavat pätevät myös ”surkastuneessa” tapauksessa, jossa $x_1 = x_2$, silloin tällöin x_1 on kaksinkertainen juuri ja edelleenkin pätee $x^2 + ux + v = (x - x_1)(x - x_2) = (x - x_1)^2$.

Edellisestä seuraa, että tehtävän symmetrisen matriisin A ominaisarvot x_1, x_2 toteuttavat kaavat

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = a + c, \\ x_1 x_2 = \det A = ac - b^2. \end{cases}$$

Osoitetaan näiden avulla, että $x_1, x_2 > 0$ jos ja vain jos $a > 0$ ja $\det A > 0$. Oletetaan, että $x_1, x_2 > 0$. Koska positiivisten reaalilukujen summa ja tulo ovat positiivisia, tästä seuraa, että tällöin $a + c > 0$ ja $\det A = ac - b^2 > 0$. Edellisestä epäyhtälöstä seuraa, että ainakin toinen luvuista a ja c on positiivinen. Jos $a > 0$, ollaan valmiit. Jos $c > 0$, jälkimmäisestä myös seuraa, että $a > b^2/c > 0$. Kaikissa tapauksessa siis $a > 0$ ja $\det A > 0$.

Oletetaan kääntäen, että $a > 0$ ja $\det A > 0$. Tällöin $c > b^2/a > 0$, joten $x_1 + x_2 > 0$ ja $x_1 x_2 > 0$. Ensimmäisestä yhtälöstä seuraa, että ainakin toinen luvuista x_1, x_2 on positiivinen, kun taas toisesta yhtälöstä seuraa, että luvuilla x_1, x_2 on sama merkki. Yhdistämällä näitä johtopäätöksiä, nähdään, että kummankin luvun x_1, x_2 on oltava positiivinen.

3. a) Olkoon L äärellisulotteisen K -sisätuloavaruuden V operaattori. Osoita, että $(\text{Im } L^*)^\perp = \text{Ker } L$.
- b) Olkoon L normaali. Osoita, että tällöin $\text{Ker } L = \text{Ker } L^*$ ja $\text{Im } L = \text{Im } L^*$.

Ratkaisu: a) Olkoon $\mathbf{x} \in V$ kiinnitetty. Tällöin $\mathbf{x} \in \text{Im } L^*$ jos ja vain jos kaikilla $\mathbf{v} \in V$ pätee

$$0 = \langle \mathbf{x}, L^*(\mathbf{v}) \rangle.$$

Toisaalta adjungaatin karakteristesta ominaisuudesta (Lemma 4.29) seuraa, että

$$\langle \mathbf{x}, L^*(\mathbf{v}) \rangle = \langle L(\mathbf{x}), \mathbf{v} \rangle,$$

joten $\mathbf{x} \in \text{Im } L^*$ jos ja vain jos kaikilla $\mathbf{v} \in V$ pätee

$$0 = \langle L(\mathbf{x}), \mathbf{v} \rangle.$$

Tämä on taas yhtäpitävä sen kanssa, että $L(\mathbf{x}) = \mathbf{0}_V$. Nimittäin, jos $L(\mathbf{x}) = \mathbf{0}_V$, niin erityisesti kaikilla $\mathbf{v} \in V$ pätee $0 = \langle L(\mathbf{x}), \mathbf{v} \rangle$. Kääntäen valitsemalla $\mathbf{v} = L(\mathbf{x})$ nähdään, että erityisesti $0 = \langle L(\mathbf{x}), L(\mathbf{x}) \rangle$, mistä seuraa, että $L(\mathbf{x}) = \mathbf{0}_V$.

Näin ollen $\mathbf{x} \in \text{Im } L^*$ jos ja vain jos $L(\mathbf{x}) = \mathbf{0}_V$ eli jos ja vain jos $\mathbf{x} \in \text{Ker } L$.

b) Oletetaan, että L on normaali ja olkoon $\mathbf{x} \in V$. Tällöin $\mathbf{x} \in \text{Ker } L$ jos ja vain jos $|L(\mathbf{v})| = 0$. Toisaalta, koska L on normaali, Lemman 4.45 nojalla pätee

$$|L(\mathbf{v})| = |L^*(\mathbf{v})|,$$

mistä seuraa, että tällöin $|L^*(\mathbf{v})| = 0$, joten $\mathbf{x} \in \text{Ker } L^*$. Näin ollen $\text{Ker } L \subset \text{Ker } L^*$. Käänteinen sisätyvyys seuraa tästä symmetrian vuoksi, sillä $(L^*)^* = L$, joten jo todistetun nojalla

$$\text{Ker } L^* \subset \text{Ker}(L^*)^* = \text{Ker } L.$$

Näin ollen $\text{Ker } L = \text{Ker } L^*$. a)-kohdan avulla saadaan nyt, että

$$(\text{Im } L^*)^\perp = \text{Ker } L = \text{Ker } L^* = (\text{Im}(L^*)^*)^\perp = (\text{Im } L)^\perp.$$

Koska kaikki esiintyvät aliavaruudet ovat äärellisulotteisia, tästä seuraa, että (Harjoitus 13.2), että

$$\text{Im } L^* = ((\text{Im } L^*)^\perp)^\perp = ((\text{Im } L)^\perp)^\perp = \text{Im } L.$$

4. Olkoon $A \in M(n \times n; \mathbb{R})$ itseadjungoitu matriisi ja olkoon $f: S^{n-1} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(\mathbf{x}) = A\mathbf{x} \cdot \mathbf{x}$. Tässä

$$S^{n-1} = \{\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n \mid |\mathbf{x}| = 1\}$$

on yksikköympyrä \mathbb{R}^n :ssä. Osoita, että matriisin A suurin/pienin ominaisarvo on sama kuin funktion f suurin/pienin arvo.

Ratkaisu: Käytetään diagonalisoituvuutta. Tarkemmin sanottuna Seurauksen 4.56 nojalla matriisi A on diagonalisoituva jossakin sisätuloavaruuden \mathbb{R}^n ortonormaalissa kannassa E (pistetulon suhteen). Olkoon $E = (\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n)$. Tällöin kaikilla $i = 1, \dots, n$ on olemassa $a_i \in \mathbb{R}$ siten, että $A\mathbf{e}_i = a_i\mathbf{e}_i$. Lisäksi $\{a_1, \dots, a_n\}$ on matriisin A kaikkien ominaisarvojen joukko (huom, toistot mahdollisia). Olkoot

$$M = \max\{a_1, \dots, a_n\},$$

$$m = \min\{a_1, \dots, a_n\},$$

tällöin on olemassa $j, k \in \{1, \dots, n\}$ siten, että $M = a_j$, $m = a_k$. Olkoon $\mathbf{x} \in S^{n-1}$ ja olkoot x_1, \dots, x_n pisteen \mathbf{x} koordinaatit kannassa E , $\mathbf{x} = \sum_{i=1}^n x_i \mathbf{e}_i$. Tällöin, Pythagoran lauseen (Lemma 4.13) nojalla, koska E on ortonormaali, pätee

$$x_1^2 + \dots + x_n^2 = \sum_{i=1}^n |x_i \mathbf{e}_i|^2 = |\mathbf{x}|^2 = 1.$$

Koska kanta E koostuu ominaisvektoreista, pätee

$$A\mathbf{x} = \sum_{i=1}^n x_i(A\mathbf{e}_i) = \sum_{i=1}^n a_i x_i \mathbf{e}_i.$$

Koska E on ortonormaali, pätee myös

$$f(\mathbf{x}) = A\mathbf{x} \cdot \mathbf{x} = \sum_{i=1}^n a_i x_i^2.$$

Näin ollen käytännössä on selvitettävä lausekkeen $\sum_{i=1}^n a_i x_i^2$ suurin ja pienin arvot joukossa, jossa muuttujat x_1, \dots, x_n toteuttavat ehdon $x_1^2 + \dots + x_n^2 = 1$. Tässä joukossa pätee

$$f(\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^n a_i x_i^2 \leq M \sum_{i=1}^n x_i^2 = M.$$

Lisäksi kun valitaan $x_i = 0, i \neq j, x_j = 1$, nähdään, että $f(\mathbf{x}) = a_j = M$. Näin ollen M on funktion f suurin arvo. Vastaavalla tavalla nähdään, että f :n pienin arvo on m .

5. Olkoon V äärelliseulotteinen K -sisätuloavaruus ja $L: V \rightarrow V$ lineaarinen operaattori. Osoita, että avaruudella V on olemassa sellaiset ortonormaalit kannat E, F , että matriisi $[L]_{F,E}$ on diagonaalimatriisi.

Ratkaisu: Proposition 4.70 (polaarinen hajotelama) nojalla on olemassa unitaarinen operaattori $U: V \rightarrow V$ ja itseadjungoitu positiivisesti semidefiniitti operaattori $S: V \rightarrow V$ siten, että $L = US$ (tässä siis siirrytään proposition muotoilun mastriisitulkinnasta operaattori-tulkintaan). Proposition 4.55 nojalla S on itseadjungoitu matriisina diagonalisoituvana ortonormaali kanta $E = (\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n)$, joka koostuu kuvauksen S ominaisvektoreista, $S(\mathbf{e}_i) = r_i \mathbf{e}_i$ (itse asiassa koska S on jopa positiivisesti semidefiniitti, ominaisarvot r_i ovat jopa ei-negatiivisia reaalilukuja, mutta emme tarvitse tätä tietoa). Nyt kaikilla $i = 1, \dots, n$ pätee

$$(1) \quad L(\mathbf{e}_i) = U(S(\mathbf{e}_i)) = r_i U(\mathbf{e}_i) = r_i \mathbf{f}_i,$$

missä merkitään $\mathbf{f}_i = U(\mathbf{e}_i), i = 1, \dots, n$. Koska U on unitaarinen, se kuvaa avaruuden V ortonormaali kanta E ortonormaaliksi kannaksi $F = (\mathbf{f}_1, \dots, \mathbf{f}_n)$ (Propositio 4.35). Yhtälöstä 1 seuraa suoraan, että matriisi $[L]_{F,E}$ on diagonaalimatriisi

$$\begin{bmatrix} r_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & r_1 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & r_n \end{bmatrix}.$$

6. Osoita, että rationaalilukujen ryhmä $(\mathbb{Q}, +)$ ei ole äärellisviritteinen eikä vapaa \mathbb{Z} -modulina.

Ratkaisu: Osoitetaan ensin, että \mathbb{Q} ei ole äärellisviritteinen. Tehdään vasta-oletus, $\mathbb{Q} = \text{Span}(q_1, \dots, q_n)$, missä $q_i \in \mathbb{Q}$, $i = 1, \dots, n$. Laventamalla tarvittaessa voidaan olettaa, että luvuilla q_i on sama nimittäjä, $q_i = m_i/m$ joillakin $m_i, m \in \mathbb{Z}$, $i = 1, \dots, n$. Tästä seuraa, että jokainen lineaarinen kombinaatio muotoa

$$a_1q_1 + \dots + a_nq_n,$$

missä a_i ovat kokonaislukuja on myös rationaaliluku, jonka nimittäjä on m eli muotoa l/m . Erityisesti se kuuluu rationaaliluvun $1/m$ virittämään alimoduliin $\text{Span}(1/m)$. Koska tämä pätee kaikilla $q \in \mathbb{Q}$, täytyy olla, että

$$\mathbb{Q} = \text{Span}(q_1, \dots, q_n) = \text{Span}(1/m).$$

Erityisesti on olemassa kokonaisluku a siten, että $1/2m = a(1/m)$. Tästä kuitenkin seuraisi, että $2a = 1$, mikä on mahdotonta, sillä $a \in \mathbb{Z}$.

On osoitettu, että \mathbb{Q} ei ole äärellisviritteinen. Osoitetaan vielä, että se ei ole vapaa \mathbb{Z} -modulina. Jos se olisi vapaa, sillä olisi kanta E (mahdollisesti ääretön). Osoitetaan, että E sisältää korkeintaan yhden alkion. Oletetaan, että on olemassa $q_1, q_2 \in E$, $q_1 \neq q_2$. Tällöin $q_1 = k_1/l_1$, $q_2 = k_2/l_2$, joten

$$(l_1k_2)q_1 - (k_1l_2)q_2 = 0.$$

Tässä $l_1, l_2 \neq 0$, sillä kumpikin on rationaaliluvun nimittäjä ja $k_1, k_2 \neq 0$, sillä muuten $q_1 = 0$ tai $q_2 = 0$, mikä on mahdotonta, sillä kumpikin on vapaan joukon E alkio. Näin ollen nolalla on epätriviaali esitys lineaarisena kombinaationa $a_1q_1 + a_2q_2 = 0$, missä a_1 ja a_2 ovat kokonaislukuja (ja kumpikin ei nolla). Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että E on vapaa. Näin ollen E sisältää korkeintaan yhden alkion. Tällöin $\mathbb{Q} = \text{Span}(E)$ olisi kuitenkin äärellisviritteinen, mikä tiedetään jo olevan epätotta.

- 7.* Tutki ovat ryhmät $\mathbb{Z}_{12} \oplus \mathbb{Z}_{72}$ ja $\mathbb{Z}_{18} \oplus \mathbb{Z}_{48}$ isomorfiset keskenään. Esitä kumpikin ryhmä sekä muodossa

$$\mathbb{Z}_{m_1} \oplus \dots \oplus \mathbb{Z}_{m_k}.$$

missä, $m_1 | m_2 | \dots | m_{k-1} | m_k$, että syklisten p_i -ryhmien suorana summana (missä p_i :t alkulukuja).

Ratkaisu: Esitetään ensin luvut 12, 72, 18, 48 alkulukujen tulona,

$$12 = 2^2 \cdot 3, 18 = 2 \cdot 3^2, 48 = 2^4 \cdot 3, 72 = 2^3 \cdot 3^2.$$

Tästä Lemman 5.19 avulla nähdään (koska eri alkuluvut ovat keskenään jaottomat), että

$$\mathbb{Z}_{12} \oplus \mathbb{Z}_{72} = (\mathbb{Z}_4 \oplus \mathbb{Z}_3) \oplus (\mathbb{Z}_8 \oplus \mathbb{Z}_9) = \mathbb{Z}_4 \oplus \mathbb{Z}_8 \oplus \mathbb{Z}_3 \oplus \mathbb{Z}_9,$$

$$\mathbb{Z}_{18} \oplus \mathbb{Z}_{48} = (\mathbb{Z}_2 \oplus \mathbb{Z}_9) \oplus (\mathbb{Z}_{16} \oplus \mathbb{Z}_3) = \mathbb{Z}_2 \oplus \mathbb{Z}_{16} \oplus \mathbb{Z}_3 \oplus \mathbb{Z}_9.$$

Nämä ovat esitykset syklisten p -ryhmien suorana summana (missä p alkuluku). Lisäksi $12 | 72$ (kuten alkulukuhajotelmasta nähdään), joten ryhmä $\mathbb{Z}_{12} \oplus \mathbb{Z}_{72}$ on jo valmiiksi vaaditussa toisessa muodossa.

Ryhmitelmällä termejä saadaan Lemman 5.19 nojalla ryhmälle $\mathbb{Z}_{18} \oplus \mathbb{Z}_{48}$ esitys

$$\mathbb{Z}_{18} \oplus \mathbb{Z}_{48} = \mathbb{Z}_2 \oplus \mathbb{Z}_{16} \oplus \mathbb{Z}_3 \oplus \mathbb{Z}_9 = (\mathbb{Z}_2 \oplus \mathbb{Z}_3) \oplus (\mathbb{Z}_{16} \oplus \mathbb{Z}_9) = \mathbb{Z}_6 \oplus \mathbb{Z}_{144}.$$

Tässä $6 \mid 144$.

Koska ryhmillä $\mathbb{Z}_{12} \oplus \mathbb{Z}_{72}$ ja $\mathbb{Z}_6 \oplus \mathbb{Z}_{144}$ on erillainen esitys muodossa

$$\mathbb{Z}_{m_1} \oplus \dots \oplus \mathbb{Z}_{m_k}.$$

missä, $m_1 \mid m_2 \mid \dots \mid m_{k-1} \mid m_k$, äärellisviritteisten Abelin ryhmien struktuurilauseen yksikäsitteisyydestä seuraa, että ryhmät eivät ole isomorfisia keskenään (vaikka kummassakin sama määrä alkioita, 864).